

ÍTÉLKEZÉSI ÁLLANDÓK ÉS VITÁS KÉRDÉSEK AZ ERKÖLCSI KÁRTÉRÍTÉS ÚJABB MAGYAR JOGGYAKORLATÁBAN

Dr. Fézer Tamás¹

Az erkölcsi károk megtérítése iránt indított perek száma az elmúlt tizenöt évben jelentősen emelkedett. Ez a fordulat nem csupán a jogi környezet változásával magyarázható, sokkal inkább külföldi hatásokat vélhetünk benne felfedezni. Nyugat-Európában és az angolszász országokban a személyiségi jogok védelme napról napra magasabb szintre jut el. A modern technika fejlődése, a tőkeerős és multinacionális cégek megjelenése és a biztosítás jelentőségének soha nem látott térnyerése mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az emberi személyiség felértékelődjön, és ez az annak védelmét biztosítani hivatott jog területén is éreztesse hatását. Magyarországon a jelenleg is szűkszavú írott polgári jogi rendelkezések minimális határt jelentenek az ítélkező bírának. A hazai tendencia is a megítélt összegek emelkedését és az igények bíróságok általi befogadásának egyre növekvő számát mutatja. Az 1992-ben a nem vagyoni kártérítést érintően bekövetkezett fordulat óta eltelt bő tíz esztendő alkalmat teremt arra, hogy az e körben született ítéletek vizsgálata során összefoglaljuk azokat a jelenleg csak a jogalkalmazás berkeiben élő, az írott jog részévé nem vált szabályokat és elveket, melyek a hazai ítélkezés egységes álláspontját képezhetik. A következőkben vizsgált határozatok és típusesetek kapcsán azonban sok esetben nyilvánvaló, hogy jelentős eltérések, jogértelmezési különbségek, nem egy esetben ellentmondások tapasztalhatóak a bíróságok döntéseiben. Néhány esetben maga a Legfelsőbb Bíróság sem egészen konzekvens a nem vagyoni károk megtérítését érintő jogfejlesztő és jogegységesítő tevékenysége során. A tanulmány azokra a kérdésekre fókuszál, melyek talán első ránézésre sokkal inkább tartoznak a jogtechnika területére, azonban közelebbről vizsgálva nagyon fontos, a jogintézmény egészére kihatással lévő dogmatikai és elvi kérdéseket érintenek. Ezt a megállapítást az a tény is alátámasztja, hogy a polgári jog tárgykörében kevés olyan jogintézmény van, amely oly nagymértékben igényelné a jogalkalmazás jogfejlesztő és rugalmas hozzáállását, mint a nem vagyoni kártérítés jogintézménye. A folyamatban lévő polgári jogi rekodifikáció új megoldása, mely a monista álláspontot érvényre juttatva a sérelemdíj hegemoniája mellett foglal állást, különösen aktuálissá teszi az elmúlt évek joggyakorlatának vizsgálatát, hiszen a jogi rendelkezésekkel minimálisan körülbástyázni tervezett sérelemdíj bevezetése megköveteli a jogalkalmazás tapasztalatainak legmesszebbmenő figyelembevételét.

AZ ÖSSZEKSZERŰSÉG KÉRDÉSEI

Milyen körülményeket értékel egy bíró a nem vagyoni kártérítés iránti igény elbírálása során? Milyen jogsérelem mekkora kártérítési összeg megítélésére ad alapot?² A károsultak és a károkozók is szeretnék tudni a választ a megfogalmazott kérdésekre. Ezek alapján a felperes keresetét úgy állítaná össze, hogy az illetékfizetés és a perköltség szempontjából a legkisebb teher háruljon rá. A károkozó pedig minden esetben el tudná dönteni, hogy érdemes e egyezséget kötni a károsulttal, vagy a perben mennyi perköltséget felemésztő bizonyítás lefolytatásának indítványozásáig mehet el. Az eszmei kártérítés sajátosságaiból, a kár definiálhatatlanságából következik az, hogy nemcsak a peres felek, de a bíróságok sem tudnak hozzávetőleges összegeket mondani az egyes jogsérelmek, mint típusesetek vonatkozásában.

¹ Dr. Fézer Tamás egyetemi tanársegéd DE-ÁJK Polgári Jogi Tanszék

² BH 1985/4. 147. a károsult kiskorúsága esetén szól a kártérítés összegének kiszabása során irányadó szempontokról; BH 1987/7. 258. a nem vagyoni kárpótlás összegének meghatározásánál irányadó körülményekről.

A törvényi szabályok csak keretjelleggel segítik a bírákat ítéleteik meghozatalában, ezek az általános elvek azonban az összecszerűség kérdésében nem szolgálnak iránymutatással.³

A magyar joggyakorlat történetét vizsgálva, a nem vagyoni kártérítést mindig felelősségi szemlélet hatotta át. Ennek megfelelően a mai napig is elsősorban a kompenzációs eszme realizálódik az ítéletekben. Az elégtétel eszme talán csak egyetlen körben, a személyiség teljes megsemmisülésével együtt járó jogsérelmek esetén kerül előtérbe. Az összecszerűség kérdésében a Ptk. semmilyen támpontot nem adott és most sem ad a jogalkalmazók számára. A gyakorlat 1977-től a következő általános értékelési szempontokat követte:

- a károsultat ért jogsérelem súlya,
- hány személyiségi jog szenvedett sérelmet,
- károsulti közrehatás, mint az összecszerűséget csökkentő tényező.

Ezek a szempontok akkoriban csupán a jogosultságot alapozták meg, de az összecszerűség kérdésében nem adtak eligazítást. Az első egységes, orientáló iránymutatás, a 16. számú irányelv volt, amely általános szabályként mondta ki, hogy a bíróságok az eset során „valamennyi tényező együttes és gondos mérlegelésével, valamint kellő mértéktartással kell, hogy a kártérítés összegét meghatározzák”. A figyelembe veendő szempontok sorát kiegészítette a nem vagyoni sérelem jellegével, mértékével, a társadalmi életben való részvétel, illetve az élet tartós, súlyos megnehezülésének megnyilvánulási módjával. Az irányelv megfogalmazásából kitűnik, hogy a testi sérelemmel együtt járó személyiségi jogsértések adtak alapot a legmagasabb kártérítési összeg megítélésére. A 21. számú irányelv és az 1992-ből származó AB határozat óta is megmaradt ez a szemlélet, és bár az igények befogadása tekintetében mindenféle személyiségi jogsérelemmel lehet találkozni, a legmagasabb megítélt összegek továbbra is az egészség, testi épség sérelme körében találhatók meg.

1. Az összecszerűségre irányadó törvényi rendelkezések

A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény általános elvei írják elő a kisegítő szabályokat a bírák számára az összecszerűség megállapítása során. A kártérítés mértékének megállapításánál a törvény rögzíti azt az elvet, hogy a bírák diszkrecionális jogkörébe tartozik az összecszerűség megítélése is. Kiemelendő szempont az, hogy a per összes körülményének mérlegelését a bíró számára kötelezően előírja.⁴ A károsultak „bátorítására”, helyzetük könnyebbé tételére a törvény kimondja, hogy a perköltség egésze az ellenfél számlájára írható akkor is, ha ugyan a felperes keresetéhez képest kevesebbet ítélt meg a bíróság, de a követelt összeg nem volt nyilvánvalóan túlzott.⁵ Ezzel a rendelkezéssel a Pp. ösztönözni kívánja a károsultakat, hogy követeléseik mértékét ne a perköltség, valamint az illeték függvényében kalkulálják. A gyakorlat azonban ezzel ellentétes tendenciát mutat. A felperesek félnek túl sokat kérni, mert a fenti szabályt a bíróságok kiszámíthatatlanul alkalmazzák, hiszen a Pp. sem tartalmaz előírást arra nézve, hogy mi tekinthető nyilvánvalóan túlzottnak. Másrészt a bíróságok e szabály alkalmazásától való ódzkodását támasztja alá az is, hogy egy olyan ítélet, amely a felperes 5 milliós követelése helyett 2 milliót ítél meg, de az indokolás nem tekinti a követelt 5 milliót túlzottnak, alapot ad a felperes számára, hogy fellebbezéssel éljen.

³ BH 1995. 516.

⁴ Pp. 206. § (3) A bíróság a kártérítés vagy egyéb követelés összegét, ha a szakértői vélemény vagy más bizonyíték alapján nem állapítható meg, a per összes körülményeinek mérlegelésével belátása szerint határozza meg.

⁵ Pp. 81. § (2) Ha a per kártérítésre irányul, vagy egyébként olyan követelés iránt folyik, amelynek összecszerű megállapítása bírói mérlegeléstől függ, az ellenfelet akkor is kötelezni lehet a terhére megállapított marasztalási összegnek megfelelő perköltség megfizetésére, ha a bíróság a követelt összegnél kevesebbet ítélt ugyan meg, de a követelt összeg nem tekinthető nyilvánvalóan túlzottnak.

A Ptk. összecszerűsűgre irányadó szabályai a vagyoni kártérítés körében lefektetett rendelkezésekűől következnek, és semmi, a nem vagyoni kártérítésre vonatkozó specialitást nem tartalmaznak.

- A *káronszerűsű tilalma* alapján a károkból le kell vonni a károsodás következtében előállt vagyoni előnyöket, hasznokat. Könnyen belátható, hogy a nem számszerűsűsíthető nem vagyoni károk esetében a polgári jogi felelőssűg teljes kártérítés elvét korlátozó fűszabálya gyakorlatilag alkalmazhatatlan, objektív szempontokból kiindulva kivitelezhetetlen.
- A *surrogatum*, mint a káronszerűsű speciális esete olyan helyébe lépett értéket takar, amit a károsult a kár folyományaként pl. a biztosítótól kap.
- A *residuum* az a maradvány, ami a károsodás után még hasznosítható formában megmaradt. Ez a szabály nagyon ritkán jelentkezik a nem vagyoni kártérítés körében, hiszen a személyisűgi jogsűrelemnek materiálisán hasznosítható, értékesíthető maradványa általában nincs.

2. A gyakorlatban előforduló szempontok

A nem vagyoni kártérítés összecszerűsűgét klasszikusan befolyásoló okok továbbra is a testi sűrűlések. Ezeken belül kiemelkednek, az összecszerűsűgre nagy hatást gyakorolnak a végtagcszonkolással, érzűkszervek romlásával járó esetek, a bűnulást előidűző sűrelmek, a mozgáskorlátozottságot eredményező jogsűrétesek. A következű példák mutatják, hogy ilyen esetben a megítűlt összegek igen magasak is lehetnek:

- A felperes egy rock-koncerten felrobbant pirotechnikai eszköz következtében maradandó agykárosodást szenvedett. A bíróság a koncert szervezűit és a fellépű zenekart egyetemlegesen marasztalta, és 2,5 millió forint megfizetésűre kötelezte. Ítéletében figyelembe vette azt is, hogy a károsult csupán 15 éves volt.⁶
- A felperes egy üdítűital felnyitásakor a túlnyomás következtében kirepűlt kupak miatt látását egyik szeműre teljesen elveszűtette. A 2 millió forintos kártérítésnél különös fontosságot tulajdonított a bíróság annak, hogy a 18 éves felperes hegesztűszakmáját abbahagyni kényszerűlt.⁷

A fenti esetekbűl egyértelműen látszik, hogy a súlyos testi sűrűlések mellett a bíróság ítéletében minden esetben hangsűlyozott a károsult személyűéhez tapadó, szubjektív szempontokat. Ilyenek tipikusan a fiatalkor, a sokgyermekes családi állapot, a válás miatti egyedűlállű állapot. Ezek a tényezűk kívűl maradnak a károkozű akarátán, mégis hozzájárulnak ahhoz, hogy a személyisűgi jogsűrétest súlyosabbá tegyűk. A károkozűi pozícióban kétsűgkívdűl az is hozzájárult a nagyobb összegek kalkulálásához, hogy minden esetben cégek álltak alperesként a perben, a károsult igényűt nem magánszeműllyel szemben érvényesűtette. A bíróság igyekszik tehát maradéktalanul eleget tenni a minden körűlműny mérlegelésűt előírű törvényi rendelkezűsnek.

Több esetben alkalmazott a bíróság olyan szempontokat is, amelyek károsulti közrehatásként értékelhetűek, és így *kármegosztást* alkalmazott. Tipikus példa erre az alkoholista életműd. Ez az álláspont helytelen, a Legfűlsűbb Bíróság már 1982-ben kivette az értékelűsi szempontok körébűl.⁸ Nem lehet ugyanis a károsultat saját kárának viselésűre kötelezni nem vagyoni károk tekintetében azon az alapon, hogy a károsodással közvetlenül össze nem függű életműdjá a társadalomban negatív értékűtéletet vált ki. Akkor azonban, ha az ittassáგ közvetlenül a károsodással összefűggűsben értékelhetű, nem a kármegosztás alkalmazásának van helye, hanem a kártérítűsi összeg csűkkentésűnek. Például, ha valaki

⁶ BH 1991. 314.

⁷ BH 1993. 742.

⁸ Legfűlsűbb Bíróság Pf. V.20.199/1982

ittasan utazik egy közlekedési eszközön, akkor az itt elszenvedett olyan károkért, melyek összefüggésbe hozhatóak alkoholos befolyásoltsággal, kisebb összegű kártérítés jár.

A Legfelsőbb Bíróság több esetben hangsúlyozta, hogy a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapításánál a *károsult* személyi körülményeit, életkorát, társadalomban elfoglalt helyzetét, a káreseménynek a károsult személyével való összefüggéseit, valamint a munkaképesség-csökkenéssel járó hátrányokat kell döntő súllyal értékelni.⁹ Ha a károsult fiatalos, akkor olyan összegű kártérítést kell megállapítani akár egyösszegben, akár járadék formájában, amely alkalmas annak biztosítására, hogy a fiatalos kiegyensúlyozott, teljes értékű felnőtté váljon, többi társával egyenlő esélyekkel tudjon munkaképességének megfelelő pályát választani.¹⁰ Ha a károsodás tartós mozgáskorlátozottságot idéz elő a felperesnél, akkor az általában mérlegelendő körülmények mellett fokozottan tekintettel kell arra is lenni, hogy a károkozás hátrányos következményei nem egyszeriek, hanem azok tartósan fennmaradnak, ezek a mindennapi életet folyamatosan megnehezítik, élettevékenységét jelentősen korlátozzák.¹¹

A bíróságok ítéleteikben mindig tekintettel vannak a *károkozó* személyére. Az összezszerűség esetében döntő jelentőségű, hogy magánszemély, vagy egy tőkeerős cég, biztosító e az alperes. Ez a megkülönböztetés úgy tűnik, nem szabadna, hogy teret nyerjen a nem vagyoni kártérítés esetében. Be kell azonban látni, hogy az általános személyiségvédelem eszköze abban az esetben nem működne hatékonyan, ha csak a jogsértés súlyához igazodnának a megítélt összegek. A statisztikák kétségtelen, hogy kedvező képet mutatnának a kártérítési összegek tekintetében, de a végrehajtás problémákat jelentene, és a károsultak sosem jutnának hozzá a részükre megítélt teljes összeghez. Ezért helyesnek tartom az alperes teljesítőképességének vizsgálatát a kártérítés mértékének meghatározásánál, azonban nem ennek kell a fő szempontnak lennie, és óvakodni kell attól is, hogy valamilyen formában büntető kártérítéssé alakítsa át ez a szempont a nem vagyoni kártérítés intézményét.

Az elmúlt évek a nem vagyoni kártérítésként megítélt összegek emelkedését hozták magukkal. Ez nem magyarázható pusztán az infláció növekedésével. Fontos tényező a fogyasztói árindex változása¹², de véleményem szerint az ítéletek azt mutatják, hogy a magyar bíróságok kezdenek valóban függetlenedni klasszikus jogalkalmazói szerepkörüktől, és a nem vagyoni kártérítés adta egyéniesítési, egyediesítési lehetőségeket egyre jobban kihasználják újabb és újabb szempontokra hivatkozással. Ennek ellenére nem állítom, hogy maradéktalanul megvalósulna az a kíváncsi, hogy a személyiségi jogokat minél „drágábban” becsüljék fel.

A KÁRTÉRÍTÉS MÓDJA

A 34/1992-es AB határozat egyértelműsítette, hogy nem vagyoni kártérítés minden személyiségi jogsértés esetén jár. Elegendő lenne tehát a károsultnak a jogsértés tényét bizonyítania, azonban a joggyakorlat azt mutatja, hogy a bíróságok mindig megkövetelik valamilyen hátrány bizonyítását. Ettől a bíró akkor tér el, ha a hátrány köztudomású.¹³ Ez a szemlélet megint csak a felelősségi, vagyoni kártérítési rendszer hazai jogalkalmazásban betöltött primátusát támasztja alá. A kártérítés módjának meghatározásánál a bíróságok a bizonyított hátrányt nagymértékben figyelembe veszik, és ennek alapján ítélnék meg járadékot, vagy egyösszegű kártérítést.

A kártérítés általános rendelkezései alapján a főszabály a sérelem helyreállítása, az *in integrum restitutio*. Ez nem vagyoni károk esetén lehetetlen, ezért – lévén, hogy a

⁹ BH 1992. 462.

¹⁰ BH 1993. 742.

¹¹ BH 1997. 127.

¹² Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata ELTE JTI, 1992. 64. o.

¹³ Horeczky Károly: A nem vagyoni kártérítés jogintézménye; Gazdaság és Jog, 2/1996 15. o.

természetbeni megtérítés sem lehetséges – minden esetben pénzben történik a kompenzáció vagy elégtételadás. A járadék és egyösszeg problémájánál fontos hangsúlyozni, hogy a bíróságot nem terheli a keresethez kötöttség a kártérítés módjával kapcsolatban.¹⁴ Függetlenül a felperes követelésétől saját belátása szerint ítélni meg a járadékot, vagy az egyösszegű marasztalást.

1. Egyösszegű marasztalás

Mai napig a leggyakrabban az egyösszegű kártérítést alkalmazzák a bíróságok. A 16. számú irányelv megszületéséig lehetőség sem volt a járadékkal történő kárpótlásra, de az irányelvben körülírt járadék megállapítási szempontokat is kivételként értékelték a bíróságok, és csak az ott írt feltételek szigorú megvalósulása esetén alkalmazták. Az egyösszegű marasztalás sokszor inkább elégtétel jellegűt mutat, mint kompenzációs vonásokat.¹⁵ Ez a funkcionális megkülönböztetés azonban nem befolyásolja a bíróságokat.

2. Járadék

Járadék megállapítására a Ptk. úgy biztosít lehetőséget, hogy a kártérítés általános szabályainál kimondja: „kártérítésként járadékot is meg lehet állapítani”.¹⁶ Mivel jelenleg a nem vagyoni kártérítés a felelősségtan körében foglal helyet, így dogmatikailag ugyan helytelenül, de gyakorlatilag nagyon ésszerűen erre az esetre is vonatkoztatható a szabály.

A 16. számú irányelv a következő szempontokat emelte ki, melyek a járadék megítélésének alapját jelenthetik:

- károsult személyes és családi körülményei
- károsult életkora
- egészségi állapot
- minden olyan körülmény, mely az elnehezült életvitel körében az említett szempontból értékelhető.

Kiemeli továbbá, hogy járadék megállapítását alátámaszthatja súlyos, folyamatos és állandó jelleggel jelentkező nem vagyoni hátrány is. Kimondja, hogy a vizsgálatnak ki kell terjednie arra, hogy a kártérítés melyik módja szolgálja leginkább a nem vagyoni kártérítés (sem akkor, sem ma egységesen meg nem határozott) célját. Az irányelv által felsorolt tényezők ma is hatást gyakorolnak a jogalkalmazásra, bár a 16. számú irányelvet már több mint tíz éve hatályon kívül helyezték.

Ma a bírói gyakorlat akkor állapít meg elsősorban járadékot, ha a károsult még fiatal, és sem a sérelem következtében elszenvedett hátrány nem tekinthető véglegesen kialakultnak, sem a károsult személyisége. Figyelembe kell venni ilyen esetben mindazokat a hátrányokat, amelyek a mindennapi életvitelben, a társadalmi beilleszkedésben jelentkeznek. Különösen fontos az utóbbi tényező súlyosságának megállapítása során, hogy a megváltozott sportolási, egyéb játéklehetőségeket is vizsgálja a bíróság. Egy fiatal károsult ugyanis még nem rendelkezik kialakult adottságokkal, így életét e megváltozott körülmények között kell, hogy a jövőben felépítse.¹⁷ Idős korban érdekesen érvelt a bíróság a járadék mellett, mikor ítélete indoklásában kifejtette, hogy nem célja a nem vagyoni kártérítésnek, hogy az örökösöket gazdagítsa, mert abban az esetben az egyösszegű kártérítés ezt a célt szolgálta volna.¹⁸

¹⁴ PK. 44.

¹⁵ Az igényérvényesítőket az is motiválja, hogy a károkozónak minél nagyobb anyagi veszteséget okozzanak.

¹⁶ Ptk. 355. § (3)

¹⁷ BH 1992. 462.

¹⁸ Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban; ELTE JTI, 1986. 38. o.

A bíróságok összességében az alábbi feltételek fennállása esetén látják indokoltnak kártérítésként járadék megállapítását:

- A jogsértés következtében végbement károsodás véglegessé válása későbbi időpontra tehető.¹⁹ Az 1980-as években sok esetben idő előttinek ítélték tévesen a keresetet, mert a baleseti szövődmények az orvos szakértői vélemény szerint csak később válnak véglegessé. Ez a felfogás azért minősíthető tévesnek, mert a nem vagyoni kártérítés megállapítása független a hátránytól, lényeges eleme a személyiségi jogsértés megtörténte.
- A járadék azt a célt szolgálja, hogy lehetőséget biztosít az esetlegesen bekövetkező változásokhoz való igazodásra, melyekre későbbi módosítás útján kerül sor.
- Amennyiben a káresemény a károsultat egész életében végigkíséri. Erre alapozva ítélt meg járadékot a Legfelsőbb Bíróság az anya számára, akinek gyermeke császármetszés során a méhben fellépő oxigénhiány miatt agykárosodást szenvedett.
- Ha a kárnak az életre való kihatása pontosan nem állapítható meg. Ilyenkor mindig felmerül az általános kártérítés kérdése. Fontos azonban látni, hogy – bár az általános kártérítés megítélésére hasonló feltétel esetén van lehetőség – az általános kártérítés mindig vagyoni károkhoz kapcsolódik.
- Ha a károsult megélhetése, vagyoni háttere bizonytalan, a járadék megítélése megalapozott.²⁰

A járadék pozitívumaként értékelhető, hogy nem megváltoztathatatlan. Az egyösszegű kártérítés, mint ítélt dolog többet nem tehető vitássá, újabb perben ugyanazon a jogcímen a megítélt összeg megváltoztatására irányuló igény nem terjeszthető elő.²¹ Járadék esetén lehetőség van a clausula rebus sic stantibus alkalmazására, így ha a körülményekben lényeges változás áll be, a nem vagyoni kártérítés korrigálható a járadék összegének, vagy időtartamának növelésével, illetve csökkentésével. Általában azok a felperesek terjesztenek elő járadékigényt, akiknek a mindennapi megélhetés gondot jelent. A bíróság így mérlegelési szempontjai körébe felvette azt, hogy megvizsgálja a károsult jövedelmi viszonyait is.

A pertárgyérték meghatározásánál lényeges szabálya a Pp-nek, hogy járadékkövetelés esetén a járadék egyévi összege adja a pertárgyértéket.²² Ez azért fontos, mert az illetékfizetés mértéke a pertárgyértékhez igazodik. Az egyösszegű kártérítés pedig általában magasabb a járadék egyévi összegénél. Ennek ellenére a károsultak több esetben igényelnek egyösszegű kártérítést.

Fontos szabály, hogy a járadékot a bíróság véghatáridő nélkül állapíthatja meg, és ha később a körülmények megváltoznak, a járadékfizetés időtartamát csökkentheti vagy növelheti.²³ Végző korlát az, hogy járadékot a károsult csak életében kaphat, halála után megszűnik a károkozó fizetési kötelezettsége.

Az egyösszegű marasztalás és a járadék megítélése ugyanazon a jogcímen nem lehetséges.²⁴ Ennek ellenére nem egy ítélet tartalmazza mindkét marasztalási formát. Ilyenkor a bírák rendszerint vagyoni kártérítésként ítélik meg a járadékot. Védőoltás következtében kialakult Heine Medin kór esetében a 2 millió forintos nem vagyoni kártérítés mellett, a felperes által keresetében a nem vagyoni kár súlyosságának részletezésére felhozott állandóan

¹⁹ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 360/1992.

²⁰ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 751/1995.

²¹ „Az ítélet meghozatala után felmerülő újabb tényekre csak az elutasító ítélet jogereje nem terjed ki, mert itt a bírói ítélet a kár bekövetkeztének hiányát állapítja meg. Ha pedig a kár utóbb mégis bekövetkezik, nincs tényazonosság, a kártérítés tehát követelhető” Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban; ELTE JTI, 1986. 46. o.

²² Pp. 24. § (2)

²³ Indoklás a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. Forrás: KJK-Kerszöv Complex Jogtár

²⁴ Legfelsőbb Bíróság P.törv. III. 20 034/1982.

jelentkező gyógycípő és uszodai bérlet költséget a bíróság havi járadékként ítélte meg.²⁵ A kötelezett által önként teljesített egyösszegű nem vagyoni kártérítés azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a bíróság e mellett járadékot is megállapítson, ha úgy ítéli meg, hogy az egyösszegű kártérítés az okozott erkölcsi károk arányban nem álló.²⁶

A fenti példából kiindulva megfontolásra érdemes és kodifikálandó megoldás lehetne a német minta átvétele, mely a járadék alkalmazása esetén számos variációt ismer. Németországban a bíróságok tőkeösszeget és járadékot is megítélhetnek ugyanazon a jogcímen akár határozott összegben, akár a járadékot a tőkeösszeg százalékához igazítva. Véleményem szerint a bíróságok szabad mérlegelését segítő minden olyan szabály, mely írott alternatívákat kínál az ítélkező jogalkalmazó számára választási lehetőségként, erősítve azt, hogy a nem vagyoni károk megtérítése során nem léteznek törvényi határvonalak, sokkal inkább orientáló jellegű előírások.

3. A kamatfizetési kötelezettség

Nem vagyoni károkozás esetén is - mint a felelősség- és szerződés tan keretébe tartozó egyéb esetekben - a károkozó köteles az esedékességtől számítva kamatot fizetni. Az esedékesség vagyoni károk tekintetében a károsodás pillanata. Ha a károkozás és a károsodás időben elválik egymástól, az utóbbi számít kezdő időpontnak. Ismét a kártérítés általános szabályanyagát kell felhívni a kamatfizetési kötelezettség megalapozására: „A kárért felelős személy helyzetére a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezettre irányadó szabályokat kell alkalmazni”.²⁷

Bár a kamat a károsodás pillanatában esedékes, a bíróság a kereseti kérelemhez kötöttség elvéből kifolyólag csak a keresetlevél beadásának időpontjától ítélhet meg kamatot.²⁸ A nem vagyoni károk esetében ismét eltérés mutatkozik, hiszen a károsodás nem feltétlenül mérhető egyes személyiségi jogok sérelme esetében, így sokkal inkább a jogsértő magatartásra kellene fókuszálni, azaz a károkozás időpontját irányadónak tekinteni.

Hozzá tartozói igények esetén – amennyiben a hozzá tartozó elhalálozott – a bíróság szinte minden esetben a halál időpontját tekinti a károsodás bekövetkeztének szempontjából döntőnek. A bíróságnak joga van arra, hogy ha a kártérítési összeg egyes részei különböző időpontokban esedékesek, akkor a kamatfizetés kezdő időpontjaként egy átlagosan számított, egységes kamatfizetési időpontot állapítson meg.²⁹ Ennek illusztrálására szolgál az a jogeset³⁰, melyben egy büntetését töltő férfi baleset következtében elvesztette két ujját. Az első és másodfokú bíróság a kamatfizetés kezdő időpontjának megállapításánál a felperes azon érvelését nem fogadta el, hogy a károsodás bekövetkeztének pillanatában nyomban esedékes a kártérítés. Meglátása szerint csak a szabadulás időpontjában mutatkoztak a társadalmi életben a hátrányok, a jövedelem kiesés. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a baleseti járadék, valamint a nem vagyoni kártérítés különböző jogintézmények. A nem vagyoni kártérítés megítélését nem lehet függővé tenni attól, hogy a hátrányok mikor jelentkeztek igazán súlyosan. Az ujjak elvesztése önmagában súlyos hátránnyal párosuló jogsérelem, amihez további feltétel megvalósulása a nem vagyoni kártérítésre való jogosultság szempontjából nem szükséges. Az első és másodfok baleseti járadékként értékelte a nem vagyoni kártérítést, mert a jövedelem kiesés egyértelműen vagyoni jellegű károsodás.

²⁵ Debreceni Városi Bíróság 7.P. 21.308/1997.

²⁶ BH 1992. 639.

²⁷ Ptk. 360. § (2)

²⁸ PK 50.

²⁹ BK-PK 1.

³⁰ Legfelsőbb Bíróság P.törv. III. 20 554-1988.

A kamatfizetéssel kapcsolatban végül fontos megemlíteni, hogy amennyiben a bíróság ítéletét a meghozatalakor fennálló értékviszonyokra alapítva hozta, akkor késedelmi kamat a felperesnek nem jár.³¹ Ilyen esetekben a bíróságok a késedelmi kamat fizetését nem visszamenőlegesen, hanem az igény érvényesítésétől kezdődően határozzák meg, mintha a felperes keresetében eredetileg sem kérte volna az alperes késedelmi kamat fizetésére kötelezését.³²

A kártérítés módjának meghatározásánál a bírói gyakorlat ésszerűen kimunkált, egyedi esetekhez való igazodást lehetővé tévő elveket dolgozott ki. A járadék alkalmazásának gyakorisága azonban még mindig elmarad a kívánatos és az indokolt mértéktől, és ez nem csak a felperesi követelések egyösszegű marasztalást preferáló volta miatt alakul így. Ahogyan a nem vagyoni kártérítést, úgy a járadék formájában történő megítélés lehetőségét is csak említi a Ptk. A bírói gyakorlat vívmányait ideje lenne törvénybe iktatni, teret engedve ezáltal a biztosabb és gyakoribb járadékot megítélő jogalkalmazásnak.

A NEM VAGYONI KÁRTÉRÍTÉSI JOGVISZONY SZEREPLŐI

Talán egyértelműnek tűnik, hogy egy kártérítési jogviszony két szereplője a károkozó és a károsult. Napjainkban azonban sok tényező bonyolítja a felperesi és az alperesi oldal résztvevőinek meghatározását. Alperesi oldalon a biztosítók elterjedése bontja meg az alapvetően kétpólusú jogviszonyt, míg a felperes esetében a perbeli jogutódlás speciális problémájával, a hozzátartozói igényekkel kell számolnunk.

1. A károkozó

A kártérítési per alperese főszabályként a károsodást kiváltó esemény előidézője, a károkozó. A károsodást szenvedett személy ellene kell, hogy a pert elsősorban megindítsa. Akadnak kivételek, amikor a károkozó egy másik jogviszonya kihatással van a kártérítési per perfelállítására. Ennek a gyakorlatban leggyakrabban előforduló esete a károkozó által kötött biztosítási szerződések köre. A biztosítási szerződés két lényeges szereplője a biztosító és a biztosított. A felelősségbiztosítási szerződés alapján a biztosító olyan kárért való helytállást vállal el, aminek megfizetése a jogszabályok alapján a biztosítottat terhelné. Az alapján, hogy a károsult a biztosító vagy a biztosított ellen indíthat e közvetlenül pert, két fő csoportot különíthetünk el.³³

(a) Szakmákhoz kötődő felelősségbiztosítás

Hatályos jogrendszerünk a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény rendelkezése alapján bizonyos tevékenységet folytató jogalanyokat biztosítási szerződés megkötésének kötelezettségével terhel. Ennek indoka, hogy ezek a tevékenységek – bár nem minden esetben minősülnek egyben veszélyes üzemnek is – gyakorlásuk során olyan károkat okozhatnak, melyek megtérítése gyakran meghaladja a tevékenységet folytató személyek teljesítőképességét. Biztosítás hiányában tehát ezen tevékenységek körében kárt szenvedők kielégítési alapja meglehetősen labilissá válna. A törvény utal arra, hogy a 7. számú mellékletében felsorolt tevékenységek mellett külön jogszabályok egyes szakmák

³¹ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája; Magyar Közlöny 2003/II., továbbá: BH 1996. 35.

³² BH 1999. 206.

³³ Ptk. 559. § (2) A biztosító a megállapított kártérítési összeget csak a károsultnak fizetheti; a károsult azonban igényét közvetlenül a biztosító ellen nem érvényesítheti. A biztosított csak annyiban követelheti, hogy a biztosító az ő kezéhez fizessen, amennyiben a károsult követelését ő egyenlítette ki.

gyakorlóit is terhelhetik ilyen kötelezettséggel. Ilyen szakmák az ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek, közjegyzők, önálló bírósági végrehajtók. E tevékenységek körében a nem vagyoni kártérítés szempontjából a gyakorlatban a legtöbbszor a műhibaperek fordulnak elő.

A műhiba folytán keletkező kárigények elbírálásánál irányadó szempontok felvázolása a legnagyobb számban megjelenő orvosi műhibaperek vizsgálata során történhet meg. Leggyakoribb esetek a páciensben bennfelejtett tárgyak okozta kellemetlenségek, esetleges szövődmények kialakulása miatt indított eljárások. Bár az ide tartozó műhibák büntetőjogi konzekvenciával is rendelkeznek, a felelősséget megállapító büntető ítéletek száma elhanyagolható, és az esetleg kiszabott büntetések is jobbra kis összegű pénzbüntetésben öltenek testet. A polgári jog területén viszont a nem vagyoni kártérítés szabályainak 1992-es „liberalizációja” óta tömegesen fordulnak elő az erre a jogcímre alapított kárigények. A probléma megoldásánál, és így az alperes személyének meghatározásánál eldöntendő kérdés az, hogy létezik-e szerződés a beteg és az orvos közti jogviszonyban, vagy a szerződésen kívüli károkozás szabályai alkalmazhatóak-e. A kérdés legegyszerűbb megválaszolása az alkalmazotti jogviszonyban álló orvos által elkövetett műhiba esetén az alkalmazotti kárfelelősséget taglaló Ptk. szakaszban lelhető fel³⁴. A magánorvosi tevékenység ugyanakkor vitathatatlanul az orvos és a beteg közti megbízási jogviszonyként fogható fel.³⁵ Amennyiben azonban azt is figyelembe vesszük, hogy a beteg rendszerint a társadalombiztosítási szervvel jogviszonyban áll, akkor az orvost a társadalombiztosító megbízottjának tekinthetjük. Sürgősségi ellátások esetén a megbízási nélküli ügyvitel szabályai dönthetnék el a kérdés megítélését. A fent kifejtettekkel ellentétben a bíróságok az orvos és beteg viszonylatában felmerülő nem vagyoni károkat kivétel nélkül a szerződésen kívüli károkozás szabályai alapján ítélik meg. Ennek gyakori magyarázata, hogy a nem vagyoni kártérítés megítélésénél a jogintézmény általános személyiségi jogvédelmi funkcióján van a hangsúly, és ebből a szempontból egy esetleges szerződés léte vagy nem léte irreleváns. Álláspontom szerint valószínűbb, hogy inkább az a törvényi szakasz támasztja alá a bírák meglátását, amely a szerződésszegéssel okozott károk esetén is a szerződésen kívüli károkozás szabályainak alkalmazását rendeli el.³⁶

Az orvosi tevékenységgel összefüggésben a felelősségbiztosítók szerepe nem elhanyagolható. Az általános biztosítási szabályok értelmében ugyan a károsult a biztosítóval szemben közvetlenül nem érvényesíthet igényt, de a kártérítési összegek megítélésénél, a felperes által támasztott követelés kalkulálásánál a gyakorlatban állandóan figyelembe vett szempont a biztosítók helytállása. Az orvosi műhibaperekben a károsult javára megítélt összegek folyamatosan növekvő tendenciát mutatnak, melyek az inflációt meghaladják. Ez a nagyarányú emelkedés – bár károsulti szempontból kedvező – a károkozó orvos és a helytállással tartozó biztosító közötti jogviszonyban komoly problémákat hoz felszínre. A megítélt kártérítési összegek arra ösztönzik a biztosítókat, hogy biztosítási díjaikat növeljék. Korábban ezeket a díjakat a kórházak maguk fizették orvosaik után, azonban 1999-ben az Egészségügyi Gazdasági Vezetők Egyesülete és a Magyar Kórházszövetség kezdeményezésére egy új konstrukció alakult ki.³⁷ Az Országos Egészségbiztosítási Pénztár

³⁴ Ptk. 348. § (1) Ha alkalmazott a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a károsulttal szemben a munkáltató felelős. E szabályt kell alkalmazni akkor is, ha szövetkezet tagja okoz a tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt.

³⁵ Az elhatárolási kérdések a vállalkozási szerződéssel kapcsolatban jelentkeznek, de ma már általános érvennyel kimondható, hogy az orvos és beteg közti viszony tiszta eredménykötelemként nem fogható fel, hanem a megbízási speciális válfaja. Bővebben lásd: Bíró György: Szerződési alaptípusok; Novotni, Miskolc 2001. 188-190.o..

³⁶ Ptk. 318. § (1) A szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének - ha a jogszabály kivételt nem tesz - nincs helye.

³⁷ Danó Anna: Méregdrága orvosi műhibák, Népszabadság 1999. 10. 12.

kötött szerződést a legkedvezőbb feltételeket kínáló biztosítóval 2000-ben, majd ismét a szolgáltatók kezébe helyezte vissza a szerződések megkötésének feladatát. A felelősségbiztosítási díjak kategóriánként eltérőek, a legveszélyesebb sebészi, fülészi szakmától haladva csökkennek a veszélytelenebb házi orvosok, fogorvosok irányába. A nagy összegű kifizetett kártérítések ellensúlyozására néhány biztosító azzal a megoldással élt, hogy limitálta az éves viszonylatban egy orvos után kifizethető kártérítési összeget. E második megoldás nyilvánvalóan a károsultat hozza előnytelenebb helyzetbe.

A károsult a biztosított ellen kell, hogy megindítsa a pert, és így a per kettőjük között folyik. A biztosítónak viszont – mint a fizetési kötelezettség elszenvedőjének - számos lehetősége és joga van arra, hogy a per menetébe szereplőként bekapcsolódhasson. Ezek alapján a biztosított a biztosítót a per megindulásáról minden esetben értesíteni köteles, a biztosító az alperes oldalán beavatkozhat, az egyezségkötés csak a biztosító beleegyezésével történhet, valamint az alperesi elismerő nyilatkozat is csak a biztosító tudomásulvételével hatályosul.³⁸ Fontos garancia az is, hogy a biztosítót a jogerős marasztaló ítélet csak abban az esetben kötelezi, ha a perben részt vett, a biztosított képviseléről gondoskodott, vagy ezen jogairól kifejezetten lemondott. A marasztaló ítélet megszületése után a biztosító csak a károsult felperes kezeihez fizetheti ki a megítélt összeget. A biztosítottnak csak abban az esetben van joga a biztosítótól ezen összeget követelni, ha a károsultnak a kártérítési összeget már ő maga megfizette.

Fontos a továbbiakban megvizsgálni azokat az eseteket, melyek lehetőséget adnak a biztosítónak a mentesülésre. Hangsúlyozni kell azonban, hogy bármilyen jogszerű mentesülési lehetőséget kiköthetnek a biztosítási szerződés alanyai, ezek a biztosított és a károsult viszonyában nem bírnak közvetlen relevanciával, hiszen a kártérítési felelősség a biztosítási jogviszonytól független. Fő szabály ezek alapján, hogy a biztosító a károsulttal szemben nem védekezhet a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartásával. Ha ez a szabály nem lenne, a károsultak döntő része a biztosított károkozón egy fillért sem lenne képes behajtani. Mivel a biztosítót ilyen súlyos kötelezettség terheli annak érdekében, hogy a károsult ne essen el az őt megillető kártérítési összegtől, ezért ha ilyen esetben teljesít, a biztosított követelheti a kifizetett összeget.³⁹ Leegyszerűsítve a dolgot, a jogalkotó azzal a megoldással élt, hogy a károsult pozíció javításának érdekében a biztosítót hozza kellemetlenebb helyzetbe, hiszen egy fizetésektelen károkozó helyett ugyan fizet a biztosító, és a károsult időben hozzájut a pénzéhez, viszont a biztosító számára továbbra is probléma marad az, hogy a biztosított hogyan hajtsa be a szóban forgó összeget. A károkozó a biztosító követelése elől csak abban az esetben térhet ki, ha bizonyítja a megtérítési perben, hogy magatartása nem volt jogellenes. Ehhez pedig valamely jogellenességet kizáró ok fennforgásának bizonyítása szükséges.

(b) A gépjármű-felelősségbiztosítás eltérő szabályai⁴⁰

A fent az orvosi műhibaperekkel kapcsolatban bemutatott általános biztosítási konstrukció a gépjárművel okozott nem vagyoni károk esetében számos specialitással rendelkezik. Ennek magyarázata, hogy a nem vagyoni kártérítés körében leggyakrabban előforduló egészség, testi

³⁸ A szabály indoka az, hogy a biztosító és a biztosított között fennálló érdekellentét miatt a perben nem feltétlenül szereplő biztosítónak is garanciákat kell adni, hiszen végeredményben a bíróság határozata alapján ő fog teljesíteni.

³⁹ Ptk. 559. § (3) A biztosítót a károsulttal szemben a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása sem mentesíti. A szándékos károkozás, továbbá a súlyos gondatlanságnak a szerződésben megállapított eseteiben azonban követelheti a biztosítottól a kifizetett biztosítási összeg megtérítését, kivéve ha a biztosított bizonyítja, hogy a károkozó magatartás nem volt jogellenes.

⁴⁰ 190/2004. (VI. 8.) Korm. rendelet

épség csorbulása gépjárművek okozta balesetek következtében áll elő. A kötelező felelősségbiztosítás mellett itt az a szabály is megjelenik, hogy a károsult közvetlenül a biztosítót jogosult perelni a kártérítési perben.

A nem vagyoni kártérítést „újraélesztő” 1977-es Ptk. novella hatályba lépését követően a gépjármű-felelősségbiztosítás szabályai miatt a jogirodalomban számos aggály merült fel.⁴¹ A közvetlenül a biztosítóval szembeni igényérvényesítés azzal a reális veszéllyel fenyegetett, hogy a bíróságok a kártérítési összegek megítélése során hajlamosak lesznek abból a megfontolásból hatalmas pénzeket megítélni, hogy kötelezetti oldalon egy teljesítőképessé, biztos anyagi háttérű biztosító áll. Így elszakadhat egymástól a biztosító és a magánszemély szempontjából elviselhető kártérítés mértéke. Probléma volt az is, hogy ezáltal a nem vagyoni károk megítélése az „ítélkező-automatizmus” szintjére süllyed, és a tényleges károkozó bíróság előtti megjelenésének szükségtelensége elszemélytelenedett rutinperökké degradálja az immateriális kár jogintézményét. Ma már láthatjuk, hogy a bíróságok nem tévedtek erre az útra a kérdés megítélése kapcsán, és a megfogalmazott aggályok alaptalannak bizonyultak.

A fizetési kötelezettség és a kártérítési kötelezettség a biztosítót terheli, de lényeges annak eldöntése, hogy az egyes esetekben ki tekinthető biztosítottnak. Ki helyett teljesít a biztosító? A gépjármű üzembentartója mellett a vezető is lehet biztosított. Bizonyos esetekben olyan károk is keletkeznek, melyeknek megtérítésére a biztosító nem vállalt kötelezettséget. Ilyenkor a Kártalanítási Számláról⁴² kerülnek ezek a kártérítési összegek kifizetésre, vagyis a károsult nem maradhat kielégítés nélkül.

A bírói gyakorlatban megjelentek olyan esetek, melyeknek eldöntése a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás szabályainak furcsa értelmezésével történt.⁴³ Egy esetben a Legfelsőbb Bíróság úgy értelmezte a jármű vezetőjének az öt egyébként jogszabály alapján nem terhelő kár vonatkozásában a károsult részére történő betétlap átadását, mint a kár megtérítésének elvállalására irányuló szerződési ajánlatot. Ennek alapján a Bíróság a járművezető biztosítóját kötelezte a felmerült károk megtérítésére. Ebben az esetben több probléma is jelentkezik. Egyfelől a biztosító csak olyan kár megtérítésére köteles, amely a biztosítottat jogszabály szerint terheli. Itt tehát elsősorban a szerződésen kívül okozott károk jöhetnek számításba. Ez azonban nem jelenti azt, hogy elvileg ne lehetne olyan biztosítást kötni, amely valamilyen szerződésszegéssel kapcsolatban jelent felelősségbiztosítást. A gépjármű-felelősségbiztosítás nem ilyen jogviszony. Második probléma, hogy a betétlap átadása nyilvánvalóan a biztosított azon megfontolásából történt, hogy a kárt majd úgyis a biztosító fogja megtéríteni. Ha ezt elfogadnánk, akkor utat engednénk a parttalan jogérvényesítésnek, és végül bárki bátran átvállalhatná a nem öt terhelő kárt, biztosítója terhére. Abban az esetben, ha az előbb részletezett problémákon túljutunk, még mindig megválaszolatlan marad a Ptk. azon előírása, hogy a biztosított és a károsult közötti mindenféle egyezség a biztosító felé csak tudomásulvétele esetén hatályosul.⁴⁴ Valószínűleg az ítélet a fenti problémák ellenére méltányosságból született, és elsődlegesen azt tűzte ki célul, hogy a károsultat biztos kártérítési összeghez juttassa, olyanhoz, amit meg is kap. Lévén, hogy ez csak a biztosítón

⁴¹ Bónis Gabriella: Kárpótlás eszmei kárért, Jogtudományi Közlöny, 8/1977. 128. o.

⁴² 2003. évi LX. törvény 3. § 32. pont. *Kártalanítási Számla*: a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítást művelő, a Magyar Köztársaság területén értékesítő biztosítók által létrehozott és folyamatosan finanszírozott pénzalap, amelynek célja a szerződéskötési kötelezettség ellenére kötelező felelősségbiztosítással nem rendelkező üzemben tartók, valamint - a jogszabályban meghatározott korlátozásokkal - az ismeretlen üzembentartók által okozott károk megtérítése;

⁴³ Vékás Lajos: Új irány a gépjármű-felelősségbiztosítás bírói gyakorlatában?; Magyar Jog 9/1998 540.o.

⁴⁴ Ptk. 559. § (4) A biztosított és a károsult egyezsége a biztosítóval szemben csak akkor hatályos, ha azt a biztosító tudomásul vette, a biztosított bírósági marasztalása pedig csak akkor, ha a biztosító a perben részt vett, a biztosított képviseletéről gondoskodott, vagy ezekről lemondott.

keresztül történhet, ezért vállalta a bíróság a fenti igen problémás megállapításokat. Nem szerencsés az ilyen logikával és joggal szemben álló ítéletek elterjedése, mert esetleg fokozhatja a törvényhozó igazságszolgáltatás önállóságával kapcsolatos bizalmatlanságát, ami a nem vagyoni kártérítés esetében akár végzetes is lehet.

(c) Alperesi pozícióban az állam

A nem vagyoni kártérítés és kártalanítás körében sok esetben találkozhatunk az állammal, mint kötelezettel. Elsősorban az egészségügyben okozott károk esetén van ennek a problémának jelentősége. Korábban az 1972. évi II. törvény a következő esetekben rendelte el az állam kártérítési illetve kártalanítási kötelezettségét nem vagyoninak tekinthető károk esetében:

- Ha vér, szerv vagy szövet adományozásakor a donor egészségében vagy testi épségében károsodott, megrokkant, vagy meghalt. Ez utóbbi esetben a hozzátartozók is kártérítésben részesülhettek.⁴⁵
- Ha jogszabály vagy hatósági előírás következtében fogatosított egészségügyi intézkedés végrehajtása során keletkeztek nem vagyoni károk.
- Azok is kártalanítást követelhetnek, akik valamilyen gyógyszerkészítmény használata során, vagy vérátömlesztés miatt HIV-fertőzötté váltak.

A fenti rendelkezések alapján a legtöbb esetben Sabin-csepp, más kötelező védőoltások, valamint véradás következtében fellépett Hepatitis-C fertőzés szolgált a nem vagyoni károk megtérítése iránti igényeket befogadó ítéletek alapjává.⁴⁶

Az új egészségügyi törvény⁴⁷ 2005. novemberétől hatályos módosítása⁴⁸ egy véleményem szerint jogilag és alkotmányos szempontból is nehezen védhető megoldással megszüntette az állam kártalanítási kötelezettségét a kötelező védőoltások miatt kialakult szövődmények vonatkozásában. Korábban a törvény a központi költségvetésben és az Egészségbiztosítási Alap számára elkülönítetten garantálta az egészségügyben elszenvedett károk megtérítésének fedezetét. A törvénymódosítás által teremtetett hátrányok ellentételezésképpen a jogalkotó az egészségügyi szolgáltatók kötelező felelősségbiztosítására helyezte a hangsúlyt, ami azonban számos aggályt vet fel. A kötelező védőoltások tekintetében az egészségügyi szolgáltató jellemzően csak a beadás mozzanatában vesz részt. A szövődmények kialakulását az esetek túlnyomó többségében a vakcina hibája okozza. Ezért pedig nem a szolgáltatót, hanem a gyártót lehet elsődlegesen felelősség tenni, akivel szemben az igényérvényesítés komplikáltabb. A méltánytalan módosítás várhatóan rövid életű marad, hiszen hatályba lépését követően pár nappal a szakmai és érdekvédelmi szervezetek felháborodására tekintettel a Kormány ígéretet tett az állami felelősségvállalás visszaállítására 2006-ban.

Az állam felelősségvállalásának jogi alapja azért is különösen fontos, mert azokban a perekben, ahol az állam alperesként szerepel, megfigyelhető, hogy gyakran kerül sor egyezségkötésre. Az egyezség egyéb esetekben nem jellemző, hiszen a károkozók bízhatnak abban, hogy a bíróságok még mindig vonakodnak viszonylag nagy összegű kártérítések megítélésétől. A károsultnak „szerencséje” van, ha az állammal kerül szembe, hiszen az azt képviselő köztisztviselő (amennyiben nem bízhatnak meg ügyvédi irodát, ami ritkán fordul elő) – mivel közvetlenül nem érdekelt a kártérítési összeg minél alacsonyabban történő

⁴⁵ 1972. évi II. törvény 53. §

⁴⁶ BH 2000. 100.

⁴⁷ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

⁴⁸ 2005. évi XCV. törvény

meghatározásában – az esetek nagy részében személyes sajnálatától vezérelve könnyebben enged egy szerencsétlenül járt felperes követelésének.⁴⁹

2. A károsult

A személyiségi jogok a Ptk. alapján szigorúan személyhez kötöttek. Megsértésük esetén kizárólag a károsult maga léphet fel. Még a korlátozottan cselekvőképes személyek is teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkeznek e tekintetben. Kivételt csak a kegyeleti jog megsértésének tényállása jelent, hiszen itt a hozzátartozó, a végrendeleti örökös, valamint az ügyész érvényesíthet igényt. A nem vagyoni kártérítések esetében nagyon gyakori, hogy a károsodást szenvedő személy meghal. Amennyiben halála a már megindult per során következik be, a perbeli jogutódlás szabályai szerint nem vitás, hogy a hozzátartozó érvényesítheti mindazokat a nem vagyoni kártérítés iránti igényeket, amelyek a meghalt károsultat a halála pillanatáig megillették.⁵⁰ Azonban ha a károsult még azelőtt meghal, hogy igényének érvényesítése érdekében intézkedhetett volna, kérdésként jelentkezik a hozzátartozók igényérvényesítésének a lehetősége.

(a) A hozzátartozói igények

A hozzátartozói igények soha nem szerepeltek a Ptk-ban és ma sincsenek benne. Ezt a sui generis nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó tényállást a bírói gyakorlat alakította ki. Az 1977-es törvénymódosítás után a kérdés eldöntésére az alábbi Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet indoklása adott választ:

„Olyan esetekben, amikor a baleset folytán életét vesztett személy hozzátartozójának az élete és a társadalmi életben való részvétele tartósan vagy súlyosan megnehezül, a változott körülményekre tekintettel részére nem vagyoni hátrányok csökkentése, illetőleg kiküszöbölése végett kárpótlás megítélése is indokolt lehet.”⁵¹

Ez a megközelítés igazodva a nem vagyoni kártérítés tényállásához, a halál tényére, a halál folytán fellépő gyászra, fájdalomra való hivatkozással nem ismerte el a kártérítési igényt.

A 16. számú irányelv már kifejezetten említi a hozzátartozói igényeket, ám csak a közeli hozzátartozók számára ismeri el ezt a jogot, megkövetelve azt a szükségtelen többségtényállási elemet, hogy a halál következtében a hozzátartozónál valamilyen kóros elmeállapotnak kell kialakulnia. Az esetek döntő többségében a bíróság indoklásában mindig valamilyen, az átlagos gyászon túlmutató fájdalmat, nehézséget kívánt felmutatni. Egy esetben a 32 évesen özvegyen maradt felperes, aki három kisgyermeket nevelt, azért kapott nem vagyoni kártérítést, mert a bíróság szerint házasságkötési esélyei 3 gyerekkel szinte kilátástalanok, valamint a halál hatására gyakori idegösszeroppanások gyötrik.⁵²

A 21. számú irányelv az igény megítélésénél elegendő oknak találta annak igazolását, hogy a hozzátartozó elvesztése negatív társadalmi hatást váltott ki. Közvetlenül a nem vagyoni kártérítést szabályozó Ptk. szakasz megsemmisítése előtt született ítélet a szülőjét elvesztő kiskorú gyermek javára már modern szellemben ítélt meg kártérítést. A bíróság indoklásában kifejtette, hogy a hozzátartozói igények megállapításának nem előfeltétele a kóros elmeállapot. Azt kell vizsgálni, hogy a káresemény milyen társadalmi hatást gyakorolt a hozzátartozóra, hogyan befolyásolta annak életét. Kiskorú gyermek esetén a szülők elvesztése

⁴⁹ A köztisztviselő magatartása nem tartozik a hűtlen vagy hanyag kezelés bűncselekményei közé, hiszen az egyezség minden esetben megfelel a jogszabályoknak.

⁵⁰ BH 1996. 639.

⁵¹ BH 1980. 243.

⁵² Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban; ELTE JTI 1986 126. o.

pótolhatatlan veszteség, mely minden további hátrány igazolása nélkül kártérítési kötelezettséget keletkeztet.⁵³

A jelenlegi helyzet az 1992-es AB határozat folytán alakult ki, amely kimondta, hogy a hozzátartozói igények a nem vagyoni kártérítés sui generis tényállásain alapulnak, és a hozzátartozó személyiségi joga közvetlenül és közvetve is sérülhet azáltal, hogy hozzátartozóját elvesztette. Napjaink jogalkalmazása azonban még mindig azokban az esetekben ítél meg gördülékenyebben nem vagyoni kártérítést a hozzátartozó javára, ha valamilyen hátrány igazolható⁵⁴. Ami ennél szomorúbb, hogy még 2001-ben is született ítélet, mely indoklásában a következőket hangsúlyozza: „A közeli hozzátartozó elvesztése miatt a nem vagyoni kár megítélése nem kizárt, szükséges azonban a hátrány bizonyítása.”⁵⁵

A hozzátartozói igények tehát semmiképpen nem jelentenek klasszikus értelemben vett jogutódlást. Az igénnyel fellépő hozzátartozók nem azon az alapon követelhetnek kártérítést, hogy hozzátartozójukat valamilyen kár érte, hanem saját személyiségi jogaik sérelmére hivatkozva. Ennek megfelelően a bírói gyakorlat kezdetben csak a hozzátartozó halála esetén látta a kártérítés megítélését indokoltnak.

Az áttörést a Legfelsőbb Bíróság 1986-ból származó korszakalkotó ítélete jelentette, mely a sérelem elszenvedőjének halála hiányában is megítélt hozzátartozó részére kártérítést.⁵⁶ A tényállásban a férj baleset következtében előállt súlyos sérülése következtében nyújtott be a feleség kártérítési igényt a házastársi kapcsolat elnehezédésére hivatkozással. A bíróság ítéletében a házasság örömszerző funkciójának csorbulását állapította meg. A LB kifejtette, hogy a közvetlen és a közvetett károsodás megkülönböztetésének nincsen elvi jelentősége, és az egyetlen vizsgálandó szempont az, hogy a házastársak közti nemi kapcsolat lényegesen hátrányos megváltozása a házaseletet tartósan és súlyosan megnehezíti e. Az ítélet már jóval az 1992-es AB határozat előtt általános személyiségvédelmi funkciót adott a nem vagyoni kártérítésnek, leszámítva természetesen azt a tényt, hogy a korabeli jogszabályi előírásokkal nem helyezkedhetett szembe.

A hozzátartozói igények elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy valamennyi személyiségi jog azonos értékű, köztük jogcím szempontjából nem lehet különbséget tenni. Ma már nem csak a testi sérülések adnak alapot a nem vagyoni kártérítés megítélésére, hanem minden személyiségi jogsértés következtében előállt pszichés károsodás is megfelelő jogalapot jelent. A hozzátartozói igények bírói gyakorlata a következő személyiségi jogok csorbulása során adott a felperesnek igazat:

- családban való nevelkedéshez, családi együttéléshez való jog
- harmonikus, kiegyensúlyozott családi élethez való jog
- egészséges személyiségfejlődéshez való jog.

Az ítéletek között találunk olyanokat, melyek súlyos károsodást elszenvedett gyermek szüleinek adják meg a kártérítés lehetőségét, olyanokat, melyek gyermekek szülei elvesztése folytán előállt pszichés zavarát látják kellő indoknak a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez.⁵⁷ Az egységesítés azonban várat magára. A törvényhozó egyelőre nem kívánja Magyarországon kodifikálni a hozzátartozói igényeket. Az új Ptk. tervezetében sem szerepel erre vonatkozóan semmilyen rendelkezés. A szabályozás azonban szükséges, mert a bírói gyakorlat még mindig nem egységes a kérdés tekintetében. Találkozhatunk olyan ítélettel, amelyik az egyetemi tanulmányainak abbahagyására kényszerült, terhesen özvegygé lett

⁵³ BH 1992. 318.

⁵⁴ BH 1994. 131. I. A házastárs elvesztése következtében kialakult rokkantságot eredményező kóros elmeállapot esetében megállapított nem vagyoni kártérítés.

⁵⁵ BH 2001. 14.

⁵⁶ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 822/1986.

⁵⁷ Legfelsőbb Bíróság P.törv.III.20.597/1989.

asszony számára nem biztosította a nem vagyoni kártérítés lehetőségét⁵⁸, vagy olyannal, amely arra hivatkozással utasította el a hozzátartozó igényét, hogy a társadalmi életben hátrányt nem szenvedett el, mivel korábban nem élt társadalmi életet.⁵⁹ Ezek a példák is alátámasztják, hogy a törvényi szabályozásra, valamint a Legfelsőbb Bíróság jogalkalmazást orientáló állásfoglalásaira nagy szükség lenne ezen a téren is.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A fent bemutatott példák jelzik, hogy jelentős előrelépés történt az Alkotmánybíróság határozata folytán bekövetkezett új helyzet kialakulása óta az erkölcsi károk megítélésében. A legproblémásabb kérdések azonban továbbra is az összegek viszonylag alacsony voltában, a járadék – mint kártérítési mód – kevés esetben való alkalmazásában és a hozzátartozói igények nem egységes megítélésében jelentkeznek. Az új Ptk. koncepciója és tematikája a sérelemdíj bevezetésével bár egyértelműen a személyiségi jogi fejezet körébe tartozónak ismeri el és általános személyiségvédelmi eszközként definiálja a jogintézményt, azonban kikerülhetetlen, hogy a kártérítés szabályait a természetszerű eltérésekkel mögöttesen ne írja elő alkalmazandó jogként. A vagyoni kártérítés körében kimunkált elvek és kikristályosodott ítélkezési állandók csak részben nyújthatnak segítséget a jogalkalmazóknak az immateriális sérelmek értékelése során. A fő kérdés, hogy lehetséges és szükséges-e a törvényi rendelkezések további pontosítása, ezzel a jogintézmény alkalmazhatóságának behatárolása. Úgy vélem, hogy a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj olyan intézmények, melyek esetében nem beszélhetünk jogról a jogalkalmazás munkájának figyelmen kívül hagyásával. Az igazi előrelépést a fent vázolt problémák megoldása során az jelenthetné, ha a Legfelsőbb Bíróság jogegységesítő szerepköre ezen a téren hangsúlyosabbá és következetesebbé válna. Ennek biztosítására akár olyan megoldást is elképzelhetőnek tartok, hogy az összecszerűség kérdésében a konkrét törvényszöveg mondaná ki a bírói szabad mérlegelés jelentőségét, a járadék lehetőségére utalna a normaszöveg felsorolva – szigorúan példálózó jelleggel – a joggyakorlat által már eddig is kialakított, egységes elvekként elfogadott szempontokat. A hozzátartozói igények kérdését mindenképpen szükségesnek tartom írott formában is rendezni. Amennyiben ezek elismerése mellett döntünk – amely megoldás a kívánatos és az eddigi kezdeményezéseknek megfelelő volna –, úgy a törvényszövegben ki kellene zárni a kettős jogérvényesítés lehetőségét, valamint el kellene ismerni kodifikált formában a nem csak a hozzátartozó halála esetén járó nem vagyoni kártérítés lehetőségét is.

IRODALOMJEGYZÉK

Bónis Gabriella: Kárpótlás eszmei kárért, *Jogtudományi Közlöny*, 8/1977.

Horeczky Károly: A nem vagyoni kártérítés jogintézménye, *Gazdaság és Jog*, 2/1996. 13-16. o.

Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, *ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, Oktáv-Press Kft. 1992.*

Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban, *ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest 1986.*

⁵⁸ Szolnok Megyei Bíróság 2.Pf.20.984/1988.

⁵⁹ Nyírbátori Városi Bíróság P.20.944/1990.

Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos bírói gyakorlat legújabb tendenciái, *Biztosítási Szemle* 7-8/1992. 4-30. o.

Marton Géza: A polgári jogi felelősség, *Triorg Kft., Budapest* 1992.

Petrik Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében, *Polgári Jogi Kodifikáció* 1/2003. 6-8. o.

Smied Orsolya: A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére ([www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf).pdf))

Törő Károly: A nem vagyoni kártérítés gyakorlati kérdései, *Magyar Jog* 8/1992. 449-454. o.

Vékás Lajos: Új irány a gépjármű-felelősségbiztosítás bírói gyakorlatában?, *Magyar Jog* 9/1998. 540-543. o.

Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, *Magyar Közlöny* 2003/II.

JURISDICTIONAL CONSTANTS AND DOUBTFUL QUESTIONS IN RECENT HUNGARIAN JURISDICTION OF DAMAGES FOR NON-PECUNIARY LOSS SUMMARY

Since 1992, date of Constitutional Court's decision No. 34/1992, certain rules cannot be found in Hungarian Civil Code. There is only a part of a sentence that gives right to any injured person to claim damages in case of personal injuries. More than 10 years after the cassation we are able to look through the legal practice in connection with damages for non-pecuniary loss. The recent re-codifying process plans a brand new institution to substitute and follow damages for non pecuniary loss: pain award. To establish a decent regulation of pain award, jurisdiction of the last decade cannot be neglected. This essay aims to gather typical and crystallized methods of judgements in certain cases, which could be seen as essential and accepted unwritten rules of jurisdiction concerning this field of damages.

One of the most difficult problems to solve is the question of amount. This field of damages for non-pecuniary loss is always problematic, because all of the cases are different. Although there are similarities between cases if we examine just damages themselves, but due to the difference of human personality it is almost impossible to give exact phrases and rules to help our judges. We can say that highest amounts are generated by assaults against physical integrity and life. Examination during a legal procedure concentrates on the stress caused by the injury, number of injured rights, age of the injured person and the durability of the harm. If the injured person contributed to the injury, it generates reduced amount of damages.

Method of compensation is really simple for the first time. Hungarian legal system knows two different types for the method of damages: in kind or in money. Former one is inapplicable for non-pecuniary losses. If we compensate in money, there are two solutions: injured person can get the whole sum immediately or we can choose allowance as well. The adaptation of allowance is rather small in Hungary, in spite of the advantages this legal institution could offer. It does not mean *res iudicata*, so it is flexible and offers opportunity to adjust to changed circumstances in the future: both duration and amount of allowance could be changed.

It is an interesting question whether personal circumstances of the misdoer could be examined when calculating the amount of allowance. The answer is not unambiguous. Civil law focuses on compensation for the injured party, not the punishment of the misdoer. In spite of this essential lemma, it is necessary to take into account the solvency of the defendant, if we want the plaintiff to get the adjudged amount really.

Youth is not the only reason of allowance, sometimes old age could be a well-based legal ground for application of this method of compensation as well. It is really important to examine the personal circumstances of the injured party to choose between these two methods: which one serves the aim of compensation, moderation of lost joy of life the most.

Civil Code precludes the possibility to apply both methods together for the same plaintiff. In my opinion the solution of German Civil Code (BGB) should be considered. BGB allows both methods together. It means that possibilities could be wider and fit better to the actual case and its circumstances.

Although obligation of damages has two parties traditionally, in a legal procedure of damages for non-pecuniary loss this bipolar situation can be proven false. On the part of the misdoer it is an interesting question what kind of damages can be blamed the state. In Hungary we can meet rules order the responsibility of the state in the field of medical damages or damages for unlawful arrest and illegal imprisonment. Amounts of damages are the highest in these situations.

On the part of the injured person an often argued problem the position of secondary victims' claims. These claims are always problematic, because personality rights belong closely to the

person himself and there is no possibility to inherit them. Hungarian Civil Code admits compensation for relatives only in case of injuring reputation of a dead person. There are several decisions in which courts admit these claims on the ground of their *sui generis* base. It is a decent solution, but because of the uneven jurisdiction it needs codifying.

We can say that there are a lot of jurisdictional constants in Hungary in connection with damages for non-pecuniary loss. These are easy to collect and most of them are able to be codified in a strictly non-taxative style. But this examination showed that doubtful questions can also be found in Hungary especially the application of allowance, claims of secondary victims. To arrange these problems, starting point should be jurisdiction itself.